

آسیب‌شناسی چاپ متون کهن فارسی (۲۰):

نسخه‌برگردان

کند. در آینه میراث دو مقاله درباره این موضوع چاپ کرده‌ایم. یکی در شماره ۲۹ از استاد ایرج افشار در باره تاریخچه و فهرستی از آثاری که تاکنون به صورت نسخه‌برگردان چاپ شده و دیگری در همان شماره درباره چارچوب‌ها و اولویت‌های طبع این‌گونه آثار.

بیشتر پژوهشگرانی چون استاد ایرج افشار در نشریاتی مثل فرهنگ ایران‌زمین و نیز مؤسساتی مانند بنیاد فرهنگ ایران، مرکز انتشار نسخ خطی بنیاد دایرةالمعارف اسلامی، مرکز نشر دانشگاهی، و اخیراً سازمان گسترش فرهنگ پارس، مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی و مرکز پژوهشی میراث مکتوب اقدام به انتشار دستنویس‌ها به صورت نسخه‌برگردان کرده‌اند. با این حال به نظر نمی‌رسد آمار چاپ عکسی نسخه‌های خطی فارسی و عربی در کشورهای مختلف از یک‌هزار عنوان تجاوز کند. این مسئله نشانگر ناکافی بودن این تلاش‌ها و به‌خصوص عدم توجه مراکز علمی به ضرورت و اهمیت و فواید چاپ نسخه‌برگردان است. بخشی از این بی‌توجهی را می‌توان حاصل مشکلات فراوان کار، بالابودن هزینه‌های چاپ، دشواری پخش این آثار، کم‌فروش بودن و عدم اقبال عمومی به این چاپ‌ها دانست، اما به نظر می‌رسد که ناآشنایی مراکز پژوهشی و پژوهشگران و مخصوصاً کتابخانه‌های دارنده نسخ خطی با فواید چاپ

یکی از انواع طبع کتاب، چاپ به صورت نسخه‌برگردان (عکسی/فاکسیمیله) است. از زمان ورود صنعت چاپ در سال ۱۲۳۴ش به ایران، تکثیر کتاب در اشکال ابتدایی خود رونق یافت. این کتاب‌ها غالباً از روی نسخه‌ای که در دسترس متصدیان چاپ قرار داشت منتشر می‌شد و همین شیوه نیز به نوبه خود باعث رواج کتب می‌شد. کم‌کم نهضت تصحیح علمی و انتقادی متون رواج یافت و توجه متن‌شناسان و نسخه‌شناسان به اهمیت خصایص فیزیکی و ظاهری نسخه‌ها — خصوصاً در سی‌چهل سال گذشته — نشان داد که پژوهشگران و مصححان متون خطی در پژوهش‌های خود مستغنی و بی‌نیاز از این مباحث نیستند. مرکز پژوهشی میراث مکتوب در پنج سال اخیر اهتمام خود را به این موضوع دوچندان کرد و ضمن چاپ آثاری در این باره از جمله مقالات نسخه‌شناسی پروفیسور فرانسیس ریشار و نیز کتاب ایرانی او، رویکرد جدید خود را به این مباحث اعلام نمود. در آینه میراث هم بیش و کم مقالاتی در این باره منتشر کرده‌ایم و شماره ۴۲ هم که اخیراً از چاپ در آمده، تماماً به مباحث نسخه‌شناسی اختصاص یافته است.

از آنجا که دسترسی آسان و سریع محققان نسخ خطی به اصل نسخه‌ها کاری دشوار است، به نظر می‌رسد چاپ نسخه‌برگردان چنین امکانی را برای علاقه‌مندان فراهم

نسخه‌برگردان، عاملی اساسی در عدم توجه به این شیوه انتشار متون است.

مرکز پژوهشی میراث مکتوب در یکی دو سال اخیر با راه‌اندازی گروه پژوهشی نسخه‌شناسی، مطالعه روی نسخه‌های خطی را آغاز کرده و ضمن چاپ سه اثر — یعنی ترجمه کهنی از سوره مائده به عنوان نخستین ضمیمه نشریه آینه میراث با مقدمه دکتر علی رواقی و نیز جنگ بیاض به عنوان ضمیمه شماره ۴ آینه میراث با مقدمه دکتر توفیق سبحانی و نسخه ختم‌الغرایب با مقدمه استاد ایرج افشار و پروفیسور فراگنر — بررسی‌های نسبتاً وسیعی را برای چاپ دیگر آثار صورت داده است و به تازگی نسخه‌ای نویافته از تاریخ هرات با مقدمه استاد ایرج افشار را منتشر کردیم. کهن‌ترین منظومه شیعی به نام علی‌نامه را با مقدمه استاد دکتر شفیعی کدکنی و با مقدمه انگلیسی دکتر محمود امیدسالار آماده چاپ داریم و کتاب الابنیه عن حقایق الادویه هم با مقدمه نسخه‌شناسی استاد ایرج افشار، مقدمه زبان‌شناسی دکتر علی‌اشرف صادقی و با گفتاری از دکتر برت فراگنر، دکتر محمود امیدسالار و با مشارکت موسسه ایران‌شناسی فرهنگستان علوم اتریش به زودی راهی چاپ می‌شود. نسخه‌ای کهن از نهج‌البلاغه نیز کاملاً آماده انتشار است. چندین اثر دیگر هم در دست است که چاپ آنها به لطف خدا در سال آینده انجام خواهد شد.

اولین جستار این شماره، مقاله‌ای است از استاد دکتر احمد مهدوی دامغانی درباره وجه تسمیه و نامگذاری کتاب موفق‌الدین هروی که آیا در اصل «الابنیه» بوده یا «الابنیه»؟ که این مطلب را در پاسخ به سؤال دکتر امیدسالار مرقوم و برای میراث مکتوب ارسال فرموده‌اند. اما استاد ایرج افشار به این دلیل که چون بزرگانی مانند علامه قزوینی و بهمنیار در این باره تحقیقاتی کرده‌اند ولی تاکنون چیزی نگفته‌اند، چنین ادعایی را بعید می‌داند. اتفاقاً اخیراً به مناسبتی خدمت استاد شفیعی کدکنی رسیده بودم؛ درباره این مطلب سخنی به میان آمد. ایشان فرمودند سال‌ها پیش من این موضوع را از استاد علی‌اکبر فیاض، مصحح تاریخ بیهقی، شنیدم که «الابنیه»

را به جای «الابنیه» درست‌تر می‌دانست. به هر روی، چاپ یک اثر کهن به صورت نسخه‌برگردان علاوه بر داشتن فواید متن‌شناسی، نسخه‌شناسی، زبان‌شناسی و...، این فایده مهم را هم دارد که امکان استفاده از دستنویسی کهن از یک متن دیرینه را برای همه دستداران تاریخ و فرهنگ ایران فراهم می‌کند. غیر از نسخه‌شناسان، دیگران هم حق دارند این گونه آثار فرهنگی و تاریخی خود را به عنوان سند افتخار ملی در اختیار داشته باشند و از آنها نگهداری کنند و نگین کتابخانه خود سازند.

هفته آخر تابستان سال جاری، مرکز پژوهشی میراث مکتوب افتخار این را داشت که با همکاری مؤسسه ایران‌شناسی آکادمی علوم اتریش سمینار تخصصی نسخه‌شناسی نسخ خطی فارسی را برگزار کند. از ایران از دانشگاه‌ها و مؤسسات مختلف پانزده نفر شرکت کرده بودند. ریاست علمی هیئت ایرانی، استاد ایرج افشار بودند. موضوع سخنرانی‌ها بسیار متنوع و بدیع بود. (گزارش سمینار و چکیده برخی سخنرانی‌ها در همین شماره آمده است). دکتر فراگنر اعلام کرد قرار شده مقالات این سمینار را میراث مکتوب در سال آینده منتشر کند. مقاله من درباره اهمیت چاپ نسخه‌برگردان (فاکسیمیل) از لحاظ ضوابط نسخه‌شناسی و شناخت متن برای تصحیح متون و فواید مربوط به آن بود. من در این سمینار درباره این عناوین بحث کردم:

۱. فواید چاپ نسخه‌برگردان در پژوهش‌های زبان‌شناسی و متن‌شناسی،
  ۲. شناخت ارتباط ماهوی تصاویر نسخه‌ها با متن،
  ۳. کاربردهای هنری نسخه‌ها،
  ۴. در دسترس قرار دادن نسخه‌ها برای پژوهشگران،
  ۵. حفظ نسخه‌ها از آسیب‌های احتمالی،
  ۶. انتقال افکار دانشمندان از طریق سیر انتقال نسخه‌ها و دست به دست گشتن آنها،
  ۷. بازسازی نسخه‌های ناقص و پراکنده،
  ۸. کاربردهای مرتبط با کتاب‌پردازی.
- در مقاله استاد افشار و دکتر صادقی هم نکات مهمی درباره اهمیت شناخت نسخه‌ها از طریق چاپ عکسی اشاره شده است که سال آینده در مجموعه مقالات این سمینار، چاپ و منتشر خواهد شد.

